

АГРОБІОЛОГІЯ РИЗОСФЕРИ РОСЛИН ЯК МЕТАГЕНОМ МІКРОФЛОРИ

Інноваційний розвиток аграрного сектору України передбачає широке використання наукоємних заходів і технологій, що забезпечать реалізацію генетичного потенціалу сільськогосподарських культур агроценозів для стабілізації продуктивного процесу та гомеостазу агро-екосистем в умовах глобальних змін клімату. Саме цим питанням і присвячено монографію **Я.М. Гадзала, Н.В. Патыки, А.С. Зарышняка «Агробіологія ризосфери растений»** (К.: Аграрна наука, 2015. — 386 с.).

У монографії висвітлено широке коло проблем — від аналізу сучасного стану біорізноманіття у зв'язку з глобальними змінами клімату, характеристики ризосфери рослин, її взаємодії з мікрофауною, ризосферних трофічних ланцюгів, функції ризосфери в ґрунтоутворенні до агробіології мікроорганізмів, молекулярних методів дослідження структури біому і метабеному її мікробних угруповань та ризосфери трансгенних культурних рослин.

Вона є результатом наукових досліджень авторів проблем ризосфери в процесі її формування, функціонування у взаємозв'язку зі зміною умов навколишнього середовища.

Список рекомендованої літератури подано до кожного розділу, він містить достатню кількість найновіших джерел, представлених в основних фондах бібліотек.

Ризосфера — це незначний шар ґрунту (2–3 мм), що прилягає безпосередньо до коренів і кореневих волосків рослин. Вона характеризується високим рівнем біологічної активності, зумовленої виділенням кореневою системою органічних речовин і слизів, іонообмінними та поглинальними процесами, наявністю гіфів мікоризних грибів, величезним скупченням мікроорганізмів (бактеріоризу).

Склад мікрофлори залежить від типу ґрунту, виду й онтогенезу рослин. Мікроорганізми ризосфери сприяють кращому засвоєнню рослинами мінеральних речовин,

синтезують біологічно активні речовини, вступають у симбіоз із рослинами, здійснюють мінералізацію органічних решток тощо. Саме в ризосфері найінтенсивніше відбуваються ґрунтоутворювальні процеси. Рослини не лише залучають мікроорганізми до ризосфери, а й селекціонують певні їх види. За фізичними, хімічними й біологічними властивостями ризосфера різко відрізняється від ґрунту, віддаленого від коренів рослин. Так, у ризосфері чисельність мікроорганізмів може в 50–100 разів перевищувати їх уміст у навколишньому ґрунті. Сумарна маса всіх мікроорганізмів в орному шарі становить 6–7 т на 1 га. У симбіозі з грибами (екотрофна й ендотрофна мікориза) можуть співіснувати кореневі системи майже 80% голо- й покритонасінних рослин. Везикулярно-арбускулярна мікориза значно полегшує поглинання коренями сполук фосфору та іонів міді і цинку. Оскільки кореневі виділення в різних видів рослин неоднакові, ризосферні мікроорганізми також видоспецифічні. Усі ці аспекти агробіології ризосфери широко висвітлені у відповідних розділах монографії і мають наукову цінність.

Водночас хотілося б звернути увагу авторів на деякі аспекти проблеми, які бажано врахувати у своїх наступних дослідженнях і при перевиданні монографії.

Слід пам'ятати, що є різні взаємовідносини між кореневими системами та ґрунтовими мікроорганізмами, одні позитивно впливають на онтогенез рослин, інші пригнічують їх ріст і можуть знижувати врожайність. За допомогою агротехнічних і меліоративних заходів можна змінювати склад мікроорганізмів у ризосфері й активувати певні мікробіологічні процеси, які позитивно впливають на умови кореневого живлення рослин. Скажімо, за біологічної азотфіксації у формуванні симбіотичних відносин ризобій із рослинами-господарями часто вирішальну роль відіграють особливості

агротехніки та екологічні умови. Для утворення бульбочок потрібна вологість ґрунту до 60% від повної вологоємності, він має бути пухким, температура — до 24°C, а для сої — до 30°C, рН — до 5–6. Ефективній азотфіксації сприяє оптимум фосфорного та калійного живлення, наявність мікроелементів — молібдену, міді.

Бажано звернути увагу й на те, що процес формування бактероїдів ініціюється сигнальними молекулами ліпо-олігосахаридної природи NOD-факторами, які синтезуються ризобіями у відповідь на певні види флавоноїдів, що виділяються кореневими системами бобових рослин. Адже саме флавоноїди активують у ризобій гени вірулентності, а саме — *nod*-гени (їх відомо понад 59).

Бактеріальні гени, що контролюють утворення бульбочок — це *nod*-гени, тоді як гени рослинної клітини — NOD-гени. У природних біогеоценозах головна роль у постачанні рослин азотом належить, крім бобових, олігонітрофільним азотфіксаторам, унаслідок розпаду яких збільшується його вміст у ґрунті.

Рецензована праця є першим у вітчизняній науковій літературі енциклопедичним виданням, що виходить далеко за межі монографії. Автори

зуміли узагальнити і подати найсучасніші світові наукові системні знання в галузі агробіології ризосфери та мікоризи рослин, проаналізувати закономірності формування й функціонування взаємозв'язків у системі ґрунт — мікроорганізм — рослина. Ризосфера розглядається як інформативно консорційна одиниця агро- та антропогенних систем, функціонування якої визначає екологічну цінність рослинних організмів, розкриває можливість підвищення їхньої продуктивності за умови збереження гомеостазу ґрунтів і значного зниження екологічних ризиків.

Монографія може бути використана в науковій роботі та практиці широкого кола спеціалістів у галузі аграрного сектору та при підготовці фахівців сільськогосподарського, екологічного та біологічного профілів у вищих навчальних закладах України.

М.М. Мусієнко,
академік НААН,
доктор біологічних наук
Л.М. Бацманова,
кандидат біологічних наук
Київський національний
університет
імені Тараса Шевченка

КЛІМАТ. ЕКОНОМІКА. ЛЮДИНА

Наукова праця доктора економічних наук, професора, академіка НААН **Б.Я. Панасюка «Клімат. Економіка. Людина»** (К.: Тов «В-во «Аспект-Поліграф», 2015. — 356 с.) є помітним науковим доробком у сфері розуміння тисячолітніх процесів зміни кліматичної системи планети Земля, їх впливу на людину та економіку.

У 11-ти розділах, складених за принципом диференційованого підходу до висвітлення теми як єдиного цілого, автор із застосуванням філософського та аналітичного підходів показав багатогранно і комплексно всі компоненти, за допомогою яких можна чітко уявити функціонування Всесвіту, існування людини і живої речовини, сучасні природні процеси на планеті Земля, історичні аспекти кліматичних змін та їх вплив на людину й економіку. У кожному розділі відчувається власне авторське розуміння невідомого, «таємниці таємниць» — появи людини і її призначення на Землі, новітніх природних процесів тощо. Такий підхід є цікавим і з позиції космології, кліматології, екологічної науки, її законів та інших природничих наук щодо пізнання навколишнього середовища, історії його існування й розвитку.

Роботу виконано на високому науково-дослідному рівні, використано сучасну методологію та численні приклади для підтвердження теоретичних положень, опрацьовано значний обсяг наукового матеріалу вітчизняних і зарубіжних учених, в якому відображено сучасну зарубіжну і вітчизняну наукову думку з досліджуваних питань.

Монографія може бути корисною для пізнання новітніх природних явищ, зокрема змін клімату, розроблення загальнопланетарної стратегії існування і розвитку нашої планети, людської цивілізації та ін. Вона зацікавить широке коло читачів — фахівців екологів та економістів за спеціальністю природокористування, які займаються питаннями використання й охорони природних ресурсів, учених, викладачів і студентів вищих навчальних закладів різних профілів, усіх тих, хто цікавиться цією проблематикою.

О.І. Фурдичко, академік НААН,
доктор економічних
і сільськогосподарських наук
Інститут агроекології
і природокористування НААН